

Birinci Pencere: Bilmüşahede görüyoruz ki bütün eşya...

Birinci Pencere

Bilmüşahede görüyoruz ki bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcatı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlamları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasip ve lâıyk bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor. Halbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elleri ulaşmaz. Sen kendine bak! Zahirî ve bâtinî hâsselerin ve onların levazımatı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçsın. Bütün zîhayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, vücud-u Vâcib'e şehadet ve vahdetine işaret ettikleri gibi heyet-i mecmuasıyla güneşin ziyası, güneşi gösterdiği gibi o hal ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücud'u, bir Vâhid-i Ehad'i hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbi, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil! Bu faaliyet-i hakîmaneyi, basîraneyi, rahîmaneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı, kör kuvvetle mi, sersem tesadüfle mi, âciz, camid esbaba mı izah edebilirsin?

“Bilmüşahede görüyoruz ki bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcatı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır.”

Bu cümle, doğrudan gözleme dayanan bir hakikatle başlar: *“Bilmüşahede görüyoruz ki...”* Yani bu mesele, uzak bir felsefe değil; herkesin gözünün önünde cereyan eden bir hakikattir. Bakmasını bilen herkes, kâinata baktığında bu manzarayı açıkça müşahede eder.

“Bütün eşya” ile kasıt nedir?

Üstad burada “bütün eşya” derken çok geniş bir daireyi kastediyor. Yani sadece canlılar değil, **var olan her şey** bu ifadenin içine girer. Cümlede hemen ardından **“hususan**

zîhayat” diyerek özellikle canlıları öne çıkarıyor. Demek ki:

“Bütün eşya” = Genel çerçeve

“Zîhayat” = Bu çerçevenin en dikkat çekici kısmı

Şimdi bunu biraz açalım:

“Bütün eşya”nın içine neler girer? Taşlar, dağlar, toprak, su, hava, ışık, güneş, yıldızlar, galaksiler, bitkiler hayvanlar, insan

Üstad önce **“bütün eşya”** diyerek nazarı çok geniş bir daireye açar. Zihne der ki: *“Bak, mesele sadece bir canlıya, bir olaya ait değil; bütün kâinatı içine alan bir hakikattir.”* Böylece okuyucunun zihni dar bir örneğe sıkışmaz; hakikatin **küllî (genel ve kuşatıcı)** olduğunu hisseder.

Fakat insan zihni sınırlıdır. Uçsuz bucaksız bir sahaya bakınca dağılır, odak kaybolur. İşte bu noktada Üstad hemen daireyi daraltır ve der ki: **“hususan zîhayat”** Adeta şöyle der:

“Sana bütün kâinatı gösteriyorum ama anlaman için seni bir noktaya indiriyorum.”

Bu, Risale’de çok kullanılan bir metoddur: **Küllîden cüz’îye inmek, Umumdan hususa geçmek.** Çünkü insan: Küllîyi tek başına kavrayamaz ama cüz’î üzerinden küllîyi anlayabilir. Sonuçta şu denge kuruluyor: **Nazarı dağıtmadan genişletmek, genişliği kaybettirmeden daraltmak...**

“Hususan zîhayat olanların...”

Yani: **“Özellikle hayat sahibi varlıkların...”** Hayat, sıradan bir şey değildir. Hayat varsa: İhtiyaç başlar, acz ortaya çıkar, bağımlılık görünür.

Mesela bir taş: Olduğu yerde durur, pek bir talebi yoktur. Ama bir canlı: Sürekli bir arayış içindedir... Sürekli bir eksiklik hisseder... Sürekli bir şeye muhtaçtır... Demek ki hayat, beraberinde **ihtiyaç kapısını açar.**

“Pek çok muhtelif hâcatı vardır”

Yani: **“Çok sayıda ve birbirinden farklı ihtiyaçları vardır.”**

Burada iki vurgu var:

1. “Pek çok” İhtiyaç az değil... saymakla bitmez.

2. “Muhtelif” Hepsi aynı türden değil... çeşit çeşit.

Bir insan yalnızca yemek ve su istemez; aynı anda hava ister, uyku ister, sağlık ister, sevilme ister, anlaşılma ister, huzur ister, hatta sonsuzluğu arzu eder.

Bir kuş hem uçmak ister hem beslenmek ister hem korunmak ister; bir ağaç su ister, ışık ister, toprak ister. Yani her bir canlı, kendi hayatına uygun farklı ihtiyaçlarla kuşatılmıştır.

Bir balık hem yüzmek ister hem nefes almak ister hem de suyun içinde dengesini korumak ister; bunun için ona uygun bir beden, solungaç, yüzgeç ve hassas bir sistem gerekir.

Bir koyun hem beslenmek ister hem korunmak ister hem de yavrusunu büyütmek ister; bunun için otlaklar, su, ve ona hizmet eden bir düzen gerekir.

Bir ağaç su ister, ışık ister, toprak ister. Yani her bir canlı, kendi hayatına uygun farklı ihtiyaçlarla kuşatılmıştır.

Üstelik mesele sadece “hâcat” yani zarurî ihtiyaçlar da değildir; bir de “metalib” vardır ki bu, daha iyisini, daha güzelini, daha mükemmelini istemektir.

İnsan sadece doymak istemez, lezzetli olanı ister; sadece yaşamak istemez, güzel ve huzurlu bir hayat ister. İşte bu kadar çok, bu kadar çeşitli ve çoğu insanın kendi gücünü aşan ihtiyaç ve arzuların bir arada bulunması gösterir ki canlı kendi kendine yetmez; bilakis bütün bu hâcat ve metalibi bilen, gören ve tam vaktinde karşılayan bir Kudret’e dayanır.

O matlamları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasip ve lâîk bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.

Üstad aslında şu soruya cevap verir: “**Bunlar nereden geliyor?**”

Birincisi: “Ummadığı yerden”

Bir bebeği nazara al... Daha gözünü yeni açmış, dünyadan habersiz... Ne dili var anlatacak, ne akli var plan kuracak, ne de gücü var bir şey elde edecek... Ama o, **annesinin sinesinde hazır bir süt çeşmesinden besleniyor.**

Şimdi hiç dünyayı görmemiş birine sorsak: “Yeni doğmuş, hiçbir şey bilmeyen bir yavrunun rızkı nereden gelir?” Kimin aklına gelirdi ki: Onun ihtiyacına tam uygun, ne fazla ne eksik, ne soğuk ne sıcak... Tam kıvamında, tam zamanında bir gıda, **annesinin bedeninde hazırlanacak ve doğar doğmaz emrine verilecek!**

Bu nasıl bir tedbirdir ki: Daha çocuk dünyaya gelmeden rızkı hazırlanmış... Daha ihtiyacı

doğmadan çaresi yaratılmış...

İkincisi: “Bilmediği yerden”

Dünyaya yeni gelmiş, balı da arıyı da hiç görmemiş birine bir kaşık bal tattırsak...

Ona desek ki: “Bu tat, bir yerden geliyor; sence nereden?”

Kimin aklına gelirdi ki: Bu kadar **latif, tatlı, şifalı bir gıda**, çiçeklerin içinden alınan incecik bir özden, hem de **iğnesiyle sokan, zehir taşıyan küçük bir böcekten** çıkacak!

Hatta o kişiye yüzlerce ihtimal saysak. Toprağı göstersek, ağaçları göstersek, meyveleri göstersek. Sonra arıyı da gösterip desek ki: “Bak, bu canlı sokar, zehirlidir, küçük ve basit görünüyor...” O insan, o balın bu arıdan çıkacağına ihtimal verir miydi? Vermez... çünkü zahirde hiçbir benzerlik yok: Zehir taşıyan bir hayvandan, şifa dolu bir gıda... Basit bir varlıktan, hikmetli bir sanat...

Üçüncüsü: “Eli yetişmediği yerden”

Dünyanın dışından gelen, bu âleme hiç aşına olmayan birine sofradaki rengârenk meyvelerden yedirsek, süttten içirsek... sonra sorsak: “Bunlar nereden geliyor?”

Herhalde aklına devasa fabrikalar gelirdi... İçinde ustaların çalıştığı, makinelerin işlediği, hesapların yapıldığı büyük tesisler... Çünkü bu kadar **renkli, kokulu, tatları farklı ve sanatlı gıdaların** basit şeylerden çıkacağına ihtimal vermezdi.

Sonra onu alıp bir ağacın başına götürsek... Kupkuru bir dal göstersek... Desek ki: “Bu dallardan o meyveler çıkıyor.” İnanır mıydı?

Ya da onu bir meraya götürsek... Toprağın üstünde gezen, yeşil ot yiyen bir ineği göstersek... Desek ki: “Bu hayvan, bu otlardan **bembeyaz, tertemiz, besleyici bir süt** çıkarıyor.” Kabul eder miydi? Etmezdi...

Çünkü: Ot ile süt arasında, kuru dal ile meyve arasında zahirde hiçbir münasebet yok.

Ne o ağaç o meyvenin sanatını bilir, ne o inek o sütün hikmetini yapabilir.

İşte bu yüzden akıl der ki: **Bu sofranın arkasında ağaç yok... inek yok... bunlar sadece birer vesile...** Asıl mesele şudur: **Kupkuru dallardan o meyveleri çıkaran, yeşil ottan o sütün yaratan, o sofrayı kuran bir Kudret var.**

Çünkü: Sebep adi, netice alidir. İşte o netice sebepleri faillik makamından kovar.

Münasip ve lâıyk bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.

Sadece ihtiyaçlar karřılanmıyor; **tam zamanında**, ne eksik ne fazla, en uygun anda yetiřtiriliyor. Bir bebeęi dūřūn... Açlık hissi ne zaman bařlasa, sūt de o anda hazırdır. Ne daha Őnce gelip zayı olur, ne de gecikip çocuęu periřan eder.

Bir kuşun yavrusu, tam acıktığı anda gagasına gelen rızıkla beslenir. Bir koyun, tam ihtiyaç duyduğu mevsimde ot bulur. Ağaç, tam susadığı vakitte yağmurla buluşur.

Bu da gŐsteriyor ki: İhtiyacı bilen var... vaktini tayin eden var ve tam o anda imdada yetişen bir Rahmet var.

Halbuki o hadsiz maksudların en kūūęüne o muhtaçların kudreti yetiřmez, elleri ulařmaz.

İhtiyaçlar sonsuz gibi... ama o ihtiyaç sahiplerinin gūcū neredeyse yok hūkmūnde. İnsan sadece bir lokma rızıkını bile kendi bařına yaratamaz; topraęın altından bir meyveyi çıkaramaz, bir damla sūtū meydana getiremez. Bir bebek, en kūūk ihtiyaını bile karřılayamaz; elini aęzına gŐtűrmekten acizdir. Bir kuř yavrusu, daha kanadı çıkmadan uamaz; rızıkını arayamaz. Bir koyun, otu yaratamaz; bir aęaç, yaęmuru indiremez.

Daha dikkat çekici olan řu: Bu canlıların arzu ettięi řeylerin en kūūęū bile, onların gūcūnūn çok Őtesindedir. İnsan en basitinden bir meyvenin içindeki dengeyi kuramaz; bir arı balın řifasını bilemez; bir inek sūtūn içindeki faydaları hesaplayamaz. Yani **maksatlar būyűk, ihtiyaçlar çok... ama kudret yok denecek kadar az.**

İřte tam burada hakikat kendini gŐsterir: Eęer bu ihtiyaçlar o varlıkların kendi gūleriyle karřılanıyor olsaydı, en kūūk bir ihtiyaın bile yerine gelmemesi gerekirdi. Ama bakıyoruz ki en ince ihtiyaçlar bile eksiksiz karřılanıyor.

Sen kendine bak! Zahirī ve bātınī hāsselerin ve onların levazımatı gibi elin yetiřmedięi ne kadar eřyaya muhtaçsın. Bűtűn zīhayatları kendine kıyas et.

“Zāhirī ve bātınī hāsselerin ve onların levazımatı...” ifadesi şunu anlatır:

İnsanda bir **hāsse (alet)** var, bir de o hāssenin çalışması için gerekli **levazımat (gerekli şartlar, tamamlayıcılar)** var.

Mesela: **GŐz var** → bu zāhirī bir hāssedir (alet). Ama **gŐrmek için** → ışık lazım, gŐrűntű lazım, mesafe lazım, algı lazım → bunlar levazımat

GŐz tek bařına yetmez. Iřık olmazsa gŐrmez, gŐrűntű olmazsa gŐrmez.

Kulak var zâhirî hâsse. Ama **duymak için** ses lazım, titreşim lazım, hava lazım bunlar levazımat.

Dil var zâhirî hâsse. Ama **tat almak için** gıda lazım, tat maddesi lazım bunlar levazımat.

Burun var zâhirî hâsse. Ama **koku almak için** kokulu zerreler lazım bunlar levazımat.

Şimdi bâtinîye geçelim:

Akıl var bâtinî hâsse. Ama **anlamak için** bilgi lazım, mana lazım bunlar levazımat.

Kalp var bâtinî hâsse. Ama **sevmek ve huzur bulmak için** sevilecek şeyler, muhabbet sebepleri, güven lazım bunlar levazımat.

Ruh var → bâtinî hâsse. Ama **tatmin olmak için** mana, ümit, ebediyet arzusu gibi şeyler lazım bunlar levazımat.

İşte dikkat et: Senin elinde sadece **hâsse (alet)** var. Ama o hâssenin çalışması için gereken **levazımat senin elinde değil**. Ne ışığı sen yapıyorsun, ne sesi sen çıkarıyorsun, ne tatları sen koyuyorsun, ne manayı sen yaratıyorsun...

“Bütün zîhayatları kendine kıyas et”

ifadesi, sana bir ölçü verir: **Kendinde gördüğün hakikati bütün canlılara yay**. Çünkü sen istisna değilsin; aynı kanun hepsinde işliyor.

Sen kendine bakıyorsun: Gözün var ama görmek için ışığa muhtaçsın... Kulağın var ama duymak için sese muhtaçsın... Miden var ama rızka muhtaçsın... Kalbin var ama sevgiye muhtaçsın...

Hem **hâsseler sende**, hem de onların **levazımatı dışarıdan geliyor**.

Şimdi bunu kendinden çıkar, bütün canlılara bak:

- Bir kuşun kanadı var ama uçmak için havaya muhtaç
- Bir balığın solungacı var ama yaşamak için suya muhtaç
- Bir ağacın kökü var ama hayat için suya, güneşe muhtaç
- Bir koyunun midesi var ama beslenmek için ota muhtaç

Hiçbir canlı kendi ihtiyacını kendi üretmiyor... Hiçbiri levazımatını kendi hazırlamıyor...

Hepsi aynı dili konuşuyor: **“Bizde cihaz var... ama ihtiyaçlarımız bizden değil.”**

İşte “kendine kıyas et” demek şudur: Kendinde gördüğün aczi, başkasında da gör. Kendinde gördüğün ihtiyacı, umumda da oku. O zaman şu netice kendiliğinden çıkar:

Nasıl senin ihtiyaçlarını sen karşılamıyorsan, bütün zîhayatların ihtiyaçlarını da onlar karşılamıyor. Ve böylece: **Bir tek canlıdan çıkan hüküm, bütün kâinata yayılır**.

İşte bütün onlar, birer birer, vücud-u Vâcib'e şehadet ve vahdetine işaret ettikleri gibi heyet-i mecmuasıyla güneşin ziyası, güneşi gösterdiği gibi o hal ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücut'u, bir Vâhid-i Ehad'i hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbi, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

Burada “**bütün onlar**” ile kastedilen şey, tek tek sayılan misaller değil; **tamamının oluşturduğu büyük manzara**dır. Yani:

1. Canlıların sayısız ihtiyaçları (hâcat)
2. Bitmeyen istekleri (metalib)
3. Bu ihtiyaçların ummadığı, bilmediği, eli yetişmediği yerden gelmesi
4. Üstelik tam zamanında yetişmesi
5. Buna rağmen o varlıkların acz içinde olması
6. Senin kendi nefsinde gördüğün zâhirî ve bâtinî hâsseler ve onların levazımatı
7. Ve bunların bütün canlılarda aynı şekilde bulunması...

İşte “**bütün onlar**” dediği, bu parçaların **bir araya gelmiş hâlidir**.

Tek tek bakıldığında her biri bir işarettir... Ama hepsi birleşince artık işaret olmaktan çıkar, **açık bir şehadet** olur.

Bir bebeği nazara al...

1. Vücûd-u Vâcib'e Şehadet (Allah'ın varlığına delil)

Bir bebeği nazara al. Daha dünyaya yeni gelmiş; ne konuşabilir, ne isteyebilir, ne arayabilir... Açlığını bile ifade edemez. Ama tam ihtiyacı olduğu anda, onun için en uygun gıda hazırlanmış: **annesinin sinesinde bir süt çeşmesi**... Hem öyle rastgele değil; ne sıcaklığı eksik, ne kıvamı fazla... tam onun bedenine uygun.

Şimdi düşün: Bu bebek ne bu gıdayı bilir, ne istemeyi bilir, ne de elde etmeyi. Ama ihtiyacı eksiksiz karşılanıyor. Bu üç hakikat birlikte bağırır: Muhtaç var. Aciz var. Ama karşılayan var

Eğer karşılayan olmasaydı, o ihtiyaçların bir tanesi bile karşılanmazdı. Demek ki:

Bu fil, kendi kendine olamaz... Bebeğin arkasında onu bilen, ihtiyacını gören ve yetiştiren bir Zât vardır. İşte bu, **vücûd-u Vâcib'e açık bir şehadettir**.

2. Vahdete İşaret (Allah'ın birliğine delil)

Şimdi aynı bebeğe başka bir açıdan bak... Onun ihtiyacı süt. Fakat bir damla süt, basit bir sıvı değildir. İçinde bebeğin gelişimine uygun proteinler, yağlar, vitaminler vardır; üstelik bunların oranı sabit değil, bebeğin ihtiyacına göre değişir. Bu süt, annenin bedeninde üretilir, damarlarla taşınır ve tam ihtiyaç anında hazır olur. Yani ortada sadece bir gıda değil; ilim, ölçü, zamanlama ve düzen iç içedir.

Şimdi dikkat et: Bu iş sadece “süt yapmak” değildir. Bu, **bebek ile anne arasında kurulmuş mükemmel bir bağıdır**. Çünkü süt, bebeğe göredir. Demek ki onu hazırlayan, bebeği tanıyor. Aynı süt, annenin bedeninde hazırlanıyor. Demek ki onu hazırlayan, anneyi de biliyor. Üstelik bu süreç tam zamanında işliyor. Demek ki zamanı da tayin eden biri var.

Şimdi şu ihtimali düşün: Eğer bebeği yaratan başka, anneyi yaratan başka olsaydı... Bu kadar kusursuz bir uyum mümkün olur muydu? Bebeğin ihtiyacına tam uygun bir gıda, annenin bedeninde hazır bulunur muydu? İki ayrı fail, birbirinden habersiz şekilde böyle ince bir denge kurabilir miydi? Elbette hayır. Çünkü çok el olsaydı, düzen değil karışıklık olurdu; uyum değil çatışma ortaya çıkardı.

Fakat bakıyoruz ki hiçbir karışıklık yok. Bebek hazır, anne hazır, süt hazır... ve zaman tam yerinde. Her şey birbirine bağlı, birbirini tamamlıyor. Arada kopukluk yok, çelişki yok, eksiklik yok.

İşte buradan şu netice çıkar: **Bebeği yaratan kim ise, anneyi de O yaratmıştır. Sütü veren kim ise, o sistemi de O kurmuştur. İhtiyacı bilen kim ise, zamanı da O tayin etmiştir.**

Demek ki bu fiil birden fazla elden çıkamaz. Çünkü ortada parçalanmış işler değil, birbirine bağlı tek bir sistem vardır. Bu sistem de ancak tek bir irade, tek bir ilim ve tek bir kudretle açıklanır.

Şimdi sadece bir bebeği değil, bütün yavruları düşün...

İnsan yavrusu sütle besleniyor, kuzu sütle besleniyor, kedi, köpek, hatta vahşi hayvanların yavruları bile sütle besleniyor. Ama her birinin sütü farklı; birinin ihtiyacına göre yağlı, diğerine göre hafif, birine göre bağışıklık güçlendirici, diğerine göre hızlı büyütücü... Yani tek tip bir üretim yok, her yavruya özel hazırlanmış bir gıda var. Bu durumda sor: Bu kadar farklı yavrunun ihtiyacını kim biliyor? Her anneye, kendi yavrusuna uygun sütü kim veriyor?

Eğer bu işler ayrı ayrı ellerden çıksaydı, bir yerde eksik olurdu, bir yerde fazla olurdu, bir yerde yanlış olurdu. Ama bakıyoruz ki hiçbir karışıklık yok; her yavru tam ihtiyacına uygun besleniyor. Demek ki bu iş dağınık değil, tek bir ilimle yapılıyor.

Daha da geniş bak: Aynı anda yeryüzünde sayısız yavru doğuyor, sayısız anne süt veriyor, sayısız rızık ulaştırılıyor. Ne gecikme var, ne unutma, ne karışıklık... Bu kadar umumî, bu kadar hassas ve bu kadar kusursuz bir sistem, parçalı ellerle değil; ancak her şeyi kuşatan

tek bir irade ile açıklanır.

Şimdi bebeğin sadece sütüne değil, diğer ihtiyaçlarına bak... O bebek nefes alıyor; hava hazır. Üşümüyor; dünya tam ayarlanmış bir ısı dengesiyle onu sarıyor. Gözünü açıyor; ışık hazır. Hücreleri çalışıyor; su hazır. Yani daha dünyaya gelir gelmez, sadece bir gıda değil, **bütün bir âlem onun hizmetine verilmiş.**

Şimdi düşün: O havayı kim hazırladı? O ışığı kim yaktı? O suyu kim akıttı? O dünyayı kim böyle yaşanabilir hâle getirdi?

Eğer bebeği yaratan başka, havayı yaratan başka, güneşi yakan başka, dünyayı kuran başka olsaydı bu kadar mükemmel bir uyum olur muydu? Bebek daha doğar doğmaz, bütün ihtiyaçlarıyla birlikte hazır bir âleme denk gelir miydi?

Hayır... çünkü bu kadar bağlı sistemler, ayrı ellerden çıkamaz.

Demek ki: **Bebeği yaratan kim ise, havayı da O yaratmıştır. Onu yaşatan kim ise, güneşi de O yakmıştır. Ona hayat veren kim ise, dünyayı da O hazırlamıştır.**

Çünkü: **Bir şeyi bütün ihtiyaçlarıyla birlikte yaratmak, ancak her şeye hükmeden tek bir Zât'ın işidir.**

heyet-i mecmuasıyla güneşin ziyası, güneşi gösterdiği gibi o hal ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücut'u, bir Vâhid-i Ehad'i hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbi, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

“Heyet-i mecmuasıyla...”

Yani bütün hayat sahipleri, **hep birlikte nazara alındığında** her biri ayrı ayrı bir işaretken; hepsi birleştiğinde artık dağınık misaller olmaktan çıkar, **tek bir hakikatin birleşmiş delilleri hâline gelir.** Parçalar birleşir, mana derinleşir; tek başına zayıf görünen işaretler, birlikte bakıldığında **inkâr edilmez bir şhadete dönüşür.**

“...güneşin ziyası, güneşi gösterdiği gibi...”

Nasıl ki güneşi görmesen bile, ışığı sana “Ben tek başıma olamam, bir kaynağım var” der... Aynen öyle de bu sistemler—rızkıların gelişi, ihtiyaçların karşılanması, düzen ve zamanlama—hepsi birlikte der ki: “Biz kendi kendimize olamayız.” Işık güneşi inkâr ettirmez; bilakis gösterir. Bu nizam da arkasındaki Zât'ı gösterir.

“...o hâl ve bu keyfiyet...”

Yani bu görülen durum: Canlıların muhtaç olması, aciz olması ama buna rağmen

ihtiyaçlarının eksiksiz karşılanması... Ve bu keyfiyet: her şeyin tam vaktinde, tam yerinde, kusursuz bir uyumla verilmesi... İşte bu iki tablo—ihtiyaç ve yardım, acz ve ihsan—bir araya gelince sıradan bir olay değil, derin bir hakikat ortaya çıkar.

“...perde-i gayb arkasında...”

O Zât gözle görünmez; ama eserleri göz önündedir. Tıpkı güneşi doğrudan tutamayıp ışığıyla tanıdığımız gibi... Burada da gözümüzün önünde işleyen bu sistemler, görünmeyen bir Fail'in varlığını haber verir. Perde var ama arkasındaki Zât, fiilleriyle kendini tanıtır.

“...bir Vâcibü'l-vücut'u...”

Yani varlığı zorunlu olan, **olması mecbur olan bir Zât...** Öyle bir varlık ki, var olmak için başka bir şeye dayanmaz; bilakis her şey O'na dayanır. Çünkü etrafımıza baktığımızda görüyoruz ki her şey muhtaç, her şey eksik, her şey başkasına bağlı... Böyle bir âlem, kendi kendine ayakta duramaz.

O halde bu muhtaçlar silsilesinin arkasında, **hiç kimseye muhtaç olmayan bir Zât** olmak zorundadır. Çünkü eğer O da muhtaç olsaydı, o da başkasına dayanırdı; bu da sonsuza kadar gider ve hiçbir şey var olamazdı.

“...bir Vâhid-i Ehad'i...”

Yani tek ve bir olan... Çünkü bu kadar bağlı, iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan sistemler birden fazla elden çıkmaz. Bebek, anne, süt, hava, ışık... hepsi birbiriyle uyum içinde. Bu uyum, birliğin mührüdür.

“...hem gayet Kerîm...”

Çünkü sürekli veriyor... Hem de istemeden, hak etmeden, karşılık beklemeden... Bu kadar ihsan, cömertliksiz olmaz.

“...Rahîm...”

Çünkü şefkatle veriyor... En zayıfa, en acize, en muhtaç olana öncelik veriliyor. Bebek aç kalmıyor, yavru unutulmuyor. Bu, kuru bir verme değil; merhametli bir yetiştirmedir.

“...Mürebbi...”

Çünkü sadece verip bırakmıyor; adım adım büyütüyor. Bebek birden değil, safha safha gelişiyor. Süt değişiyor, ihtiyaç değişiyor, sistem ona göre düzenleniyor. Bu, terbiye eden bir Rububiyetin işidir.

“...Müdebbir...”

Çünkü her şey düzen içinde... Zamanlama var, ölçü var, denge var. Ne erken ne geç; ne fazla ne eksik... Her şey yerli yerinde. Bu da her şeyin tedbirini gören ve idare eden bir Zât'ı

gösterir.

“...akla gösterir.”

Yani bu hakikat, sadece hisle değil; akılla da görülür. Düşünen biri için bu manzara bir tesadüf değil, açık bir delildir. Göz görür, kalp hisseder, akıl hükmeder: **“Bu işler kendi kendine olamaz... Bunları yapan bir Vâcibü'l-Vücut var ve O birdir.”**

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil!

Artık deliller ortaya konduktan sonra hitap değişir. Bu ifade, hakikati görmeyen değil; **görüp de görmezden gelene** bir ikazdır. Çünkü mesele kapalı değil; aksine, göz önünde apaçık duran bir hakikat vardır.

Bu faaliyet-i hakîmaneyi, basîraneyi, rahîmaneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı, kör kuvvetle mi, sersem tesadüfle mi, âciz, camid esbaba mı izah edebilirsin?

“Bu faaliyet-i hakîmaneyi, basîraneyi, rahîmaneyi...” ifadesi, gözümüzün önünde cereyan eden işlerin mahiyetini açar: Her şey yerli yerinde, ölçülü ve gayeye uygun yapılıyor; bu açık bir hikmettir. Her şey bilinerek, seçilerek ve isabetle gerçekleşiyor; demek ki görülerek yapılıyor. Ve en zayıfa, en muhtaca öncelik verilerek bir şefkatle yetiştiriliyor; bu da rahmettir.

Bir bebeğin ihtiyacına göre sütün hazırlanması hikmettir; tam ihtiyacı anında gelmesi **basîrane bir faaliyettir**; en aciz hâlinde ona ikram edilmesi ise rahmettir.

Şimdi şu hakikatle yüzleş: Bu sıfatlar ortada apaçık var. Ama bu sıfatlar ne sağır tabiatla var, ne kör kuvvette, ne şuarsuz tesadüfte, ne de aciz sebeplerde... Hiçbiri bilmez, görmez, merhamet etmez. Fakat ortada bilerek yapma var, görerek yetiştirme var, şefkatle verme var.

O halde kaçınılmaz soru şudur: Sıfatları görüp, o sıfatların sahibini inkâr etmek mümkün mü? Bir yazı varsa yazarı vardır; bir sanat varsa sanatkârı vardır.

Hikmeti görüp Hâkim'i, görerek yapmayı görüp Basîr'i, rahmeti görüp Rahîm'i inkâr etmek; ışığı kabul edip güneşi inkâr etmek gibidir. Çünkü kaide açıktır: **Sıfat varsa, o sıfatın sahibi de vardır.**